

Capitolul I. Principii generale

§1. Caracterul autonom al dreptului de a nu fi supus discriminării

I. Necesitatea raportării diferenței de tratament la un alt drept substanțial [cauza *Bigaeva c. Greciei*, Hotărârea din 28 mai 2009 (Secția I) (cererea nr. 26713/05)]

Reclamanta a obținut anual, în perioada 1993-1996, permis de muncă pe teritoriul Greciei. În anul 1995 a fost admisă la Facultatea de Drept din Atena și în perioada 1996-2005 a obținut permis de sejur pentru studii universitare. Odată cu terminarea studiilor, în anul 2000, s-a înscris la studii post-universitare, în același an fiind admisă în Baroul Atena, ca avocat stagiar. În anul 2007, printr-o decizie a Baroului, i-a fost anulată admiterea ca stagiar, cu motivarea că admiterea s-a făcut în mod eronat, întrucât reclamanta a folosit pentru înscriere o diplomă eliberată de o facultate grecească, prezumându-se astfel că ar avea cetățenie greacă, lucru care însă nu era conform realității.

După îndeplinirea stagiului de 18 luni de stagiatură, în 2002, reclamanta a cerut înscrierea la examenul de definitivat, însă cererea ei a fost respinsă pe motiv că nu are cetățenia greacă, iar pentru numirea ca avocat definitiv a resortisanților statelor terțe trebuie să curgă un termen de 5 ani de la dobândirea cetățeniei.

Împotriva deciziei de neînscrisere la examen reclamanta a formulat, în fața Consiliului de Stat, un recurs în anulare, solicitând, totodată, și suspendarea executării actului atacat. Cererea de suspendare a fost soluționată pozitiv, fapt ce i-a permis reclamantei să participe la examen. Totuși, Ministerul Justiției a refuzat înscrierea ei pe Tabloul avocaților, fapt ce a determinat-o pe reclamantă să formuleze un al doilea recurs în anulare.

La scurt timp după aceasta, Consiliul de Stat a respins primul recurs în anulare formulat, arătând că profesia de avocat presupune atribute de funcție publică, iar statul dispune de putere discreționară în a stabili condițiile în care o persoană poate accede la profesia de avocat. Totodată, s-a arătat că dreptul la dezvoltarea personală a reclamantei, garantat prin art. 5 din Constituție, nu a fost lezat prin această limitare. Ulterior, a fost respins și cel de-al doilea recurs împotriva

refuzului Ministerului Justiției, refuz care a fost apreciat drept justificat de către Consiliul de Stat.

În cele din urmă, reclamanta, invocând art. 8 și art. 14 din Convenție, s-a adresat Curții Europene, susținând că respingerea cererii de înscriere la examen îi lezează dreptul la viață profesională, iar excluderea resortisanților altor state de la profesia de avocat constituie o măsură discriminatorie.

Art. 8. Curtea a considerat comportamentul autorităților lipsit de coerență și respect față de reclamantă și viața profesională a acesteia, motiv pentru care a constatat că a fost încălcat dreptul său la viață privată, în sensul art. 8 din Convenție.

Art. 8 și art. 14. În ceea ce privește cele două articole coroborate, Curtea a amintit că menirea art. 14 este de a completa dispozițiile materiale ale Convenției. Acesta nu are o existență independentă, unicul său rol fiind de a garanta libera exercitare a drepturilor și libertăților prevăzute în cuprinsul Convenției. Aplicarea art. 14 nu presupune în mod necesar încălcarea vreunui dintre drepturile materiale, fiind suficient ca faptele cauzei să cadă în domeniul de incidență a cel puțin unui articol din Convenție.

Instanța europeană a amintit că statele se bucură de o marjă de apreciere pentru a determina dacă și în ce condiții este justificată diferența de tratament în situații similare.

Prin urmare, Curtea a statuat că, în măsura în care reclamanta critică în general condițiile de acces la profesia de avocat, o diferență de tratament nu intră sub incidența art. 14, deoarece Convenția nu garantează libertatea exercitării unei profesii. Dat fiind faptul că profesia de avocat presupune obligații specifice funcțiilor publice, Curtea a considerat că autoritățile naționale au o marjă de apreciere în a defini condițiile de acces la profesia de avocat, condiții printre care poate figura și cea referitoare la cetățenie.

S-a arătat, de asemenea, că reglementarea din dreptul grec care excludea de la exercitarea profesiei de avocat resortisanții din țările terțe nu poate constitui *per se* o distincție de natură să atragă o sancțiune pe motive de discriminare. Curtea nu se poate substitui autorităților etatice care au elaborat dispozițiile legale și, cu atât mai puțin, nu poate pune la îndoială motivele care au determinat autoritățile să aprecieze drept obiectivă și rezonabilă această prevedere din Codul avocaților.

În considerarea tuturor aspectelor expuse anterior, Curtea a statuat că nu există o violare a art. 8 coroborat cu art. 14 din Convenție.

Totuși, urmare a încălcării art. 8, Curtea a condamnat statul grec la plata către reclamantă a unor despăgubiri în valoare de 7.000 euro daune morale și 4.400 euro cu titlu de cheltuieli.

2. Caracterul autonom al dreptului de a nu fi supus discriminării. Discriminare în raport de servituțile asupra proprietății [cauza *Chassagnou și alții c. Franței*, Hotărârea din 29 aprilie 1999 (Marea Cameră) (cererile nr. 25088/94, nr. 28331/95 și nr. 28443/95)]

Până în 1789, în Franța, dreptul de a vâna era rezervat nobilimii. Ulterior Revoluției, s-au semnalat modificări și în acest plan, în sensul tendinței de a acorda tuturor cetățenilor Republicii dreptul de a vâna pe domeniile nobililor. Practica acelor vremuri dovedește posibilitatea de a vâna pe domeniul aparținând altuia, cu condiția să existe un consimțământ al proprietarului, fie el și tacit. Ulterior, în anii '60, s-a emis legea care reglementa vânatoarea, organizarea, obligațiile și libertățile pe care practicarea acestei activități le presupun. Astfel, legea specifica obligarea micilor proprietari de a transfera drepturile de vânatoare, astfel încât municipalitatea să aibă posibilitatea de a crea terenuri cu destinație exclusiv vânătorească. Se specifica în lege că sunt vizate terenurile care aparțin unui proprietar, dar care comasate nu depășesc suprafața de 20 hectare. De asemenea, proprietarii acestor suprafețe de teren deveneau automat membrii ai organizației vânătorești din zonă, indiferent de exprimarea sau lipsa unui consimțământ din partea respectivului proprietar.

Reclamanta, alături de alți fermieri, proprietari ai unor suprafețe restrânse și membrii ai unor organizații care militau pentru drepturile animalelor, au luat anumite măsuri prevăzute de legislația în vigoare pentru a prohibi vânatoarea pe terenurile deținute. Asociația de vânători din respectiva regiune s-a opus măsurilor întreprinse de către fermieri și a solicitat în instanță să se admită dreptul de a vâna și pe terenurile acestora. Demersurile reclamantei prin care a solicitat eliberarea terenurilor sale de servitutea acordată asociațiilor vânătorești au fost respinse, iar cererea de recurs înaintată Tribunalului Administrativ Bordeaux a fost, de asemenea, respinsă. Cererea înaintată Tribunalului Marii Instanțe a fost soluționată în favoarea reclamantilor, în sensul admiterii existenței unor încălcări a art. 9, art. 10, art. 11 și art. 14 din Convenție de către legislația franceză aflată în vigoare.

Însă curtea de apel nu a considerat că legea vânătorii lezează într-o anumită manieră, concluzionând că art. 14 din Convenție nu face obiect al cererii înaintate de reclamantți, deoarece instanța franceză nu consideră incidentă o acțiune de discriminare în speță. Astfel, pro-

prietarii care dețin suprafețe mai mici de 20 hectare și care devin membrii automați ai asociațiilor de vânătoare se consideră că nu sunt împiedicați în nicio manieră să își exercite liberi drepturile. Hotărârea pronunțată de curtea de apel a fost menținută și de Curtea de Casație. Tribunalul Administrativ Limoges nu a considerat legea vânătorii ca fiind discriminatorie, susținând că între legea franceză și art. 14 din Convenție nu există nicio diferență între tratamentul aplicat marilor proprietari de teren și cei care dețin suprafețe mai mici de 20 hectare. Toate celelalte demersuri ale reclamanților au fost respinse, printre care și acțiunea înaintată Consiliului de Stat.

Art. 14 și art. 1 din Protocolul nr. 1. Curtea a semnalat o diferență de tratament în sensul lipsei obiectivului sau a justificării rezonabile, respectiv lipsa unui scop legitim, legal ori a inexistenței unei proporționalități între măsurile impuse și scopul urmărit. Cu alte cuvinte, pentru ca instanța europeană să accepte apărarea statului pârât, acesta trebuie să dovedească interesul public care a dus la necesitatea impunerii unui tratament diferențiat între persoane aflate în situații similare. În prezenta cauză, Curtea nu a considerat că există un interes public, care, dacă ar fi urmărit, ar necesita luarea unor măsuri discriminatorii, mai exact obligarea micilor proprietari de teren la a renunța la dreptul de vânătoare adiacent dreptului de proprietate asupra terenurilor lor, spre deosebire de marii proprietari de teren, care își permiteau să aleagă între a renunța sau a păstra dreptul de vânătoare asupra terenului.

Curtea a subliniat dependența art. 14 din Convenție de celelalte articole sau protocoale. De asemenea, a reiterat faptul că acest articol asigură protecția cetățenilor aflați în situații similare împotriva oricărei discriminări.

În concluzie, Curtea a considerat că nu se poate reține violarea art. 14 luat singur, însă a reținut în schimb încălcarea art. 1 din Protocolul nr. 1 coroborat cu art. 14 din Convenție, considerând că în cauză există o discriminare pe considerente de ordin patrimonial.

Totodată, reclamanții consideră că au fost victime ale discriminării raportat la statutul lor de persoane care nu practicau vânătoria și care au fost asimilați, în mod forțat, vânătorilor. Curtea a reținut violarea art. 14 din Convenție și prin raportare la art. 11, considerând sancționabile reglementările statului francez prin care s-a creat o situație discriminatorie între persoanele aflate în situații similare. Curtea s-a referit la situația dezavantajoasă în care s-au găsit micii proprietari de terenuri din momentul intrării în vigoare a legii prin care era reglementată activitatea de vânătoare. Conform precizărilor Curții, Guvernul francez nu a reușit să dovedească un obiectiv, o

justificare rezonabilă pentru aplicarea acestui tratament diferențiat. Curtea a precizat că, în primul rând, nu există nicio explicație pentru faptul că proprietățile care se întind pe mai mult de 20 hectare nu sunt obligate să fie înscrise în asociații de vânătoare. În doilea rând, distincția invocată de stat între micii și marii proprietari de teren, raportată la libertatea de a-și manifesta opțiunea pentru permisiunea de a se practica pe terenurile lor vânătoarea, nu este pertinentă.

În concluzie, prin soluția dată în acest caz, Curtea a instituit o obligație în sarcina statului de a demonstra un interes public pentru a putea neutraliza efectul unui tratament discriminatoriu asupra cetățenilor săi. De asemenea, prin prezenta hotărâre, Curtea a subliniat coroborarea art. 14 din Convenție cu restul articolelor care protejează drepturile cetățenilor, dar, totodată, nu a exclus posibilitatea de a reține violarea acestui articol și singur.

Ca urmare a acestor încălcări aduse Convenției, Curtea a obligat statul francez să plătească reclamantilor suma totală de 270.000 de franci cu titlu de daune morale.

3. Caracterul autonom al dreptului de a nu fi supus discriminării. Drepturi electorale [cauza *Partidul Muncitoresc Georgian c. Georgiei*, Hotărârea din 8 iulie 2008 (Secția a II-a) (cererea nr. 9103/04)]

Reclamantul este un partid politic care se pretinde lezat de modul în care au fost organizate alegerile parlamentare complementare din data de 28 martie 2004, organizate în urma anulării alegerilor parlamentare proporționale inițiale.

În speță, datorită unor fraude sesizate de mai multe partide politice, Curtea Supremă Georgiană a anulat numărătoarea voturilor și, printr-o ordonanță a președintelui Comitetului Electoral Central, s-a stabilit ca dată a alegerilor complementare 28 martie 2004. Mai apoi, Comitetul Electoral a emis o serie de ordonanțe prin care a invitat electoratul să se deplaseze la administrațiile sectoarelor de care aparțin, în vederea completării unor formulare speciale pentru a putea vota la alegerile prezidențiale din 4 ianuarie 2004. Partidul reclamant și alte partide din opoziție au contestat legalitatea acestor reglementări în justiție, însă instanța de recurs a respins acțiunea, în lipsa unui interes procesual al reclamantilor.

În vederea alegerilor parlamentare complementare din 28 martie 2004, Comitetul Electoral Central a adoptat o nouă reglementare, prin care a instituit o procedură specială similară celei aplicate la alegerile prezidențiale, procedură care să permită doar cetățenilor care o îndeplinesc să voteze în alegeri. Alegerile complementare, cu scrutin pro-

porțional, s-au desfășurat la data de 28 martie 2004, conform planificării. Ulterior, la 2 aprilie 2004, Comitetul Electoral Central a anulat rezultatele alegerilor din 2 districte din Republica autonomă Adjaria, unde erau înscrși aproximativ 60.000 de alegători, fără a oferi un temei legal, motivând doar existența unor plângeri care priveau neregularitățile comise în cele două districte. În continuare, Comitetul Electoral Central a luat măsurile necesare în vederea organizării unor noi alegeri în aceste două districte, însă în ziua în care ar fi trebuit să se desfășoare alegerile, birourile de vot au rămas închise. În aceeași zi, Comitetul Electoral Central a anunțat rezultatele finale ale alegerilor complementare, fără a lua în calcul cele două districte. În urma acestor rezultate, partidul reclamant a obținut un procent de 6,01%, neîndeplinind pragul de 7% necesar pentru a intra în Parlament.

Considerându-și interesele lezate, acesta s-a adresat Curții Supreme, arătând că, prin procedurile instituite, persoanelor le-a fost refuzat dreptul de a vota, că s-au înregistrat mai multe fraude în defavoarea partidului reclamant și că neinclusiunea celor două districte în calcularea rezultatelor finale a afectat negativ șansele sale de a atinge pragul electoral. Curtea Supremă a respins acțiunea Partidului Muncitoresc, arătând că toate pretențiile acestuia sunt nesustținute. Deși partidul reclamant s-a adresat și Curții Constituționale, invocând principiul constituțional al garantării unor alegeri libere și echitabile, a fost respinsă acțiunea în lipsa unor dovezi clare care să indice încălcarea acestui principiu.

Partidul reclamant a solicitat Curții Europene constatarea încălcării art. 3 din Protocolul nr. 1 și art. 14 din Convenție, precum și acordarea de daune morale și materiale pentru prejudiciile suferite.

Art. 14 și art. 3 din Protocolul nr. 1. În ceea ce privește art. 3 din Protocolul nr. 1, Curtea a constatat că, prin decizia de anulare a alegerilor din cele două districte, precum și prin neinclusiunea acestora în rezultatul final, cetățenii în cauză au fost privați de exercitarea dreptului de vot, fapt contrar garanțiilor oferite de Constituție.

Referitor la art. 14 din Convenție, reclamantul a adus în atenția Curții faptul că inechitatea procesului electoral reclamat în temeiul art. 3 din Protocolul nr. 1 l-a împiedicat să obțină locuri în Parlament în urma alegerilor, fiind victima unei discriminări ca urmare a opiniilor sale politice. Curtea a răspuns explicând că art. 14 din Convenție nu se bucură de o existență autonomă, acesta jucând în realitate un rol complementar altor dispoziții ale Convenției. Invocând alte hotărâri din jurisprudența sa constantă, Curtea a arătat că art. 14 protejează indivizii care se află în situații similare împotriva oricărei forme de discriminare în exercitarea drepturilor enunțate de Convenție. Or,

luând în considerare ansamblul elementelor de care dispune, Curtea a observat că nu există niciun indiciu care ar putea să sugereze că mecanismele electorale puse în discuție, precum și tratamentul aplicat cetățenilor din cele două districte au fost în mod exclusiv și direct îndreptate împotriva partidului reclamant și că nu au adus prejudicii și altor candidați la aceste alegeri.

În concluzie, Curtea a constatat absența unei încălcări a art. 14 din Convenție coroborat cu art. 3 din Protocolul nr. 1.

Cu toate acestea, a admis existența unei încălcări a acestui din urmă articol, obligând, totodată, statul georgian la plata sumei de 10.043 euro cu titlu de cheltuieli.

4. Imposibilitatea invocării discriminării în raport de un drept care nu este garantat prin Convenție [cauza *Malarde c. Franței*, Decizia din 5 septembrie 2000 (Secția a III-a) (cererea nr. 46813/99)]

Reclamantul a candidat pentru calitatea de membru al Consiliului regional din Bretania în 1998, obținând 1,82% din sufragii. Acesta a arătat că France 3, unicul canal de televiziune publică regional, a favorizat candidații celor două mari partide politice din Franța, alocându-le mai mult timp de exprimare decât lui. Pe cale de consecință, s-a adresat tribunalului administrativ, în fața căruia a solicitat anularea alegerilor, precum și condamnarea postului de televiziune la despăgubiri, întrucât, neobținând 5% din voturile exprimate, se afla în imposibilitatea rambursării cheltuielilor sale de campanie.

Două zile mai târziu, a înregistrat o cerere cu conținut identic la Consiliul de Stat. În urma reunirii dosarelor la Consiliul de Stat, cererea reclamantului a fost respinsă ca nejustificată, cu motivarea că timpul alocat, deși mult mai scurt decât cel alocat altor candidați, nu a influențat rezultatul scrutinului electoral. Totodată, Consiliul Superior al Audiovizualului a decide că postul France 3 nu trebuie penalizat și a clasat plângerea reclamantului.

Reclamantul a adresat o plângere Curții Europene, solicitând să fie constatată violarea art. 3 din Protocolul adițional nr. 1 coroborat cu art. 14 din Convenție, întrucât nu i-a fost respectat dreptul la alegeri libere. Socotind că nu i-a fost respectată libertatea de exprimare, a invocat și art. 10 din Convenție, dar și art. 13, întrucât nu a putut declara apel împotriva deciziei Consiliului de Stat. Cu privire la art. 14, reclamantul a apreciat că a fost victima unui comportament discriminatoriu, bazat pe faptul că împărțea opinii politice federaliste.

Art. 14. Curtea a respins pretențiile formulate în baza art. 10 și art. 13 din Convenție ca nefondate. Cu privire la art. 3 din Protocolul adițional nr. 1, Curtea a arătat că, în Franța, funcția legislativă este exercitată de către Parlament, iar competența consiliilor regionale este limitată la reglementarea problemelor sociale, economice, sanitare, culturale și științifice ale regiunii. În consecință, art. 3 din Protocolul nr. 1, care este aplicabil doar alegerilor legislative, nu este aplicabil în speță. Din acest motiv, nici art. 14 din Convenție nu poate fi invocat de către reclamant. Curtea a amintit cu această ocazie din nou că art. 14 din Convenție nu se bucură de o existență independentă, ci are rolul de a completa alte clauze normative ale Convenției și a protocoalelor adiționale la aceasta.

Concluzionând, Curtea a declarat cererea inadmisibilă.

§2. Elementele discriminării

5. Definiția discriminării. Discriminare în raport de dreptul la educație în funcție de criteriul lingvistic [*Afacerea privitoare la anumite aspecte ale regimului lingvistic al învățământului belgian c. Belgiei*, Hotărârea din 23 iulie 1968 (Plenul Curții) (cererile nr. 1474/62, nr. 1677/62, nr. 1691/62, nr. 1769/63, nr. 1994/63, nr. 2126/64)]

Reclamanții, părinți de naționalitate belgiană, au sesizat fosta Comisie prin 6 cereri introduse atât în interes personal, cât și în numele copiilor lor minori, al căror număr depășește 800. Aceștia au accentuat faptul că sunt francofoni sau că se exprimă în principal în limba franceză, motiv pentru care doresc ca și copiii lor să fie instruiți în această limbă. Alseberg, Beersel, Anvers, Gent, Louvain și Vilvoorde, orașele în care locuiesc reclamanții din 5 din cele 6 cereri, aparțin regiunii considerate de lege ca fiind „de limbă olandeză”, în timp ce Kraainem aparține, începând cu anul 1963, unei circumscripții administrative distincte, dotată cu un statut propriu. Populația acestor orașe include o proporție variabilă, uneori considerabilă, de persoane francofone.

Deși sunt, într-o anumită măsură, diferite unele de altele, cele 6 cereri se aseamănă totuși sub numeroase aspecte. Astfel, prin toate cererile se reproșează, în esență, statului belgian următoarele aspecte: faptul de a nu organiza nicio formă de învățământ în limba franceză în niciunul dintre orașele în care locuiesc reclamanții sau, în cazul comunei Kraainem, de a înființa doar o astfel de formă de învățământ, pe care reclamanții o apreciază ca fiind insuficientă; faptul că privează de fonduri instituțiile de învățământ ce nu se conformează clau-

zelo lingvistice prevăzute în legislația școlară, precum și refuzul de a omologa certificatele de studii eliberate de astfel de instituții; refuzul de a permite copiilor reclamanților accesul la clasele de limbă franceză existente în unele instituții; faptul de a-i pune pe reclamanți fie în situația de a-și înscrie copiii într-o școală locală, soluție pe care aceștia o estimează ca fiind contrară aspirațiilor lor, fie în situația de a-i trimite să își facă studiile în regiunea capitalei Bruxelles (regiune în care limba de învățământ este fie olandeza, fie franceza, în funcție de limba maternă sau uzuală a copilului) sau în Valonia, regiune a cărei limbă oficială este franceza, însă o astfel de „emigrare școlară” ar genera riscuri și inconveniente grave în ceea ce privește viața familială.

Astfel, conform reglementărilor în vigoare la vremea respectivă, până în anul 1932, părinții se bucurau în Belgia de o destul de mare libertate în ceea ce privește alegerea limbii în care doreau să fie educați copiii lor, limba maternă sau uzuală a copiilor putând fi determinată printr-o declarație a șefului familiei, această limbă aplicându-se în diferitele grade de învățământ și pe întreaga întindere a teritoriului statului.

Acest sistem a fost modificat considerabil prin Legea din 14 iulie 1932, care a introdus conceptul de teritorialitate. Astfel, această lege a stabilit o distincție între regiunile unilingve și zonele recunoscute ca fiind bilingve. În prima categorie, mai exact regiunea flamandă, cea valonă și cea germană, limba de învățământ este, în principiu, cea a regiunii, iar studiul unei limbi secundare, suplimentare este obligatoriu doar la nivel secundar (gimnazial). Cu toate acestea, copiii a căror limbă maternă sau uzuală nu era cea a regiunii aveau dreptul la un învățământ primar în limba lor maternă. În regiunea capitalei Bruxelles, precum și în zonele situate la frontiera lingvistică, limba folosită în învățământ corespundea celei materne sau uzuale (cea indicată de șeful familiei, exactitatea declarației putând fi supusă unui control), iar studiul limbii secundare naționale rămânea obligatoriu. Legea din 14 iulie 1932, completată de cele din iulie 1955 și mai 1959, institua o sancțiune în cazul nerespectării prevederilor sale, și anume refuzul sau retragerea, după caz, a subvențiilor școlare. O a doua sancțiune, prevăzută în Legea din 15 iulie 1932, era aceea a refuzului de a omologa certificatele de studii eliberate de instituțiile care nu se conformau în totalitate legilor lingvistice. Totuși, acești elevi aveau posibilitatea de a obține o diplomă legală, susținând, într-o limbă națională, la alegerea lor, un examen în fața unui juriu, numit juriu central.

Legile din 14 și respectiv 15 iulie 1932 au fost ambele abrogate de Legea din 30 iulie 1963 privind regimul lingvistic al învățământului, lege aplicabilă instituțiilor de învățământ oficiale sau libere, subvenționate sau recunoscute de către stat, precum și tuturor nivelelor

de învățământ, mai puțin cel universitar. Această lege prevede că limba de studiu este olandeza în regiunea flamandă, franceza în cea valonă și germana în regiunea de limbă germană. În aceste regiuni, studiul unei limbi secundare este facultativ la nivelul învățământului primar (pentru cel secundar neexistând nicio prevedere legală). Regiunea capitalei Bruxelles cunoaște un regim bilingv, fondat pe criteriul limbii materne sau uzuale, studiul unei limbi secundare fiind obligatoriu la nivel primar și facultativ la nivel secundar. 6 comune de la periferia capitalei, printre care și Kraainem, sunt dotate cu un statut propriu. În aceste comune, deși învățământul se desfășoară, în principal, în olandeză, cel preșcolar și cel primar se pot desfășura și în franceză, dacă aceasta este limba maternă și uzuală a copilului și cu respectarea condiției ca șeful familiei să locuiască în oricare dintre aceste comune. Mai mult, în școlile din aceste comune, studiul limbii franceze este facultativ în școlile olandeze, în timp ce în școlile franceze studiul olandezei este obligatoriu. Această lege a introdus și un control lingvistic mai drastic: directorul unei școli nu poate înscrie un elev într-un regim lingvistic determinat decât fie pe baza unui certificat al directorului școlii de la care a fost mutat elevul, atestând că acesta și-a făcut studiile anterioare în limba aceluiași regim, fie printr-o declarație a șefului de familie, vizată ulterior în urma unui control, fie printr-o decizie a unei comisii sau a unui juriu. În privința sancțiunilor aplicabile, instituțiile private nu puteau primi subvenții din partea statului dacă nu respectau prevederile legale și, mai mult, școlilor provinciale, comunale și private le puteau fi retrase în totalitate subvențiile în situația în care creau clase paralele cu cele în care învățământul se desfășura conform prevederilor legale, clase în care învățământul se derula total sau parțial în altă limbă. O altă sancțiune a nerespectării acestor prevederi legale era refuzul de a omologa certificatele de studii ce nu erau conforme acestei legi.

Prin cele 6 cereri, reclamanții susțin că există o încălcare a art. 8 și art. 14 din Convenție, precum și a art. 2 din Protocolul adițional nr. 1.

Aspecte prealabile. Înainte de a trece la examinarea circumstanțelor concrete ale speței, Curtea a considerat necesar să trateze o problemă având un caracter mai general, și anume sensul articolelor invocate de reclamanți, precum și măsura în care aceste articole ar putea conține prevederi relative la drepturile sau libertățile copiilor privind instruirea lor, mai exact limba în care aceștia pot fi instruiți. Astfel, în interpretarea Curții, prima frază a art. 2 din Protocolul nr. 1 nu obligă statele să organizeze și să finanțeze instituții de învățământ, ci garantează, în primul rând, dreptul de acces la instituțiile de învățământ existente la un moment dat și, în al doilea rând, dreptul de a

obține recunoașterea oficială a studiilor astfel efectuate. În ceea ce privește a doua frază a articolului, aceasta consacră dreptul părinților de a decide asupra educației copiilor. Însă acest drept nu obligă statele să se conformeze și preferințelor lingvistice ale părinților, ci doar convingerilor lor religioase și filozofice. În ceea ce privește art. 8, dispozițiile acestuia nu garantează prin ele însele un drept la educație sau un drept propriu al părinților în raport de educația copiilor lor. Cu toate acestea, nu este exclus ca măsurile luate cu privire la învățământ să aducă atingere dreptului la respectarea vieții private și de familie. Din aceste motive, Curtea a examinat plângerea atât sub aspectul primei fraze a art. 2 din Protocolul adițional nr. 1, cât și al art. 8 din Convenție.

Mai mult, aceste articole trebuie interpretate și aplicate nu doar izolat, ci și luând în considerare garanția nediscriminării prevăzută de art. 14 din Convenție, deoarece, deși o măsură luată de stat poate fi conformă în sine cu articolul ce garantează dreptul sau libertatea în cauză, ea poate încălca acest articol coroborat cu art. 14, pe motiv că relevă un caracter discriminatoriu. În ciuda textului care pare foarte generos – „fără niciun fel de distincție” –, art. 14 nu interzice orice distincție de tratament în exercițiul drepturilor și libertăților recunoscute. Acest text trebuie interpretat de o manieră mai restrictivă și înțeles că nu interzice orice diferență de tratament, ci doar discriminarea, adică doar acele diferențe de tratament care nu sunt fondate pe o justificare obiectivă și rezonabilă. Altfel, s-ar putea ajunge la rezultate absurde, întrucât statele nu pot, din rațiuni firești, să asigure un tratament absolut egal și aceleași drepturi oricărei persoane, fiind necesar de multe ori să creeze diferențe de tratament juridic pentru a acoperi unele inegalități de fapt. Astfel, sunt contrare art. 14 din Convenție doar acele diferențe de tratament care sunt lipsite de justificare obiectivă și rezonabilă, adică acelea care nu vizează un scop legitim sau nu sunt proporționale cu scopul vizat.

Existența unei discriminări. Cu privire la prima problemă, și anume dacă există în cazul reclamanților o violare a art. 2 din Protocolul nr. 1, precum și a art. 8 coroborat cu art. 14 din Convenție, în situația în care legile din 1932 și, ulterior, cele din 1963 se opun creării și subvenționării de către stat a unor școli ce nu se conformează dispozițiilor de ordin lingvistic, mai exact, această problemă se referă la refuzul statului belgian de a crea sau subvenționa, în regiunea unilingvă olandeză, școli de învățământ primar care să utilizeze limba franceză ca limbă de predare.

Acest refuz nu contravine nici art. 2 din Protocolul nr. 1 luat izolat, astfel cum a fost interpretat de Curte, și nici art. 8, deoarece, ori-

cât de riguroase ar putea fi consecințele în cazuri individuale – acești copii ar trebui să își facă studiile în limba olandeză sau să fie trimiși de către părinți la o școală din Bruxelles, Valonia sau în străinătate –, acest articol nu garantează dreptul de a primi o educație în limba aleasă de către părinți și, mai mult, o posibilă separare între aceștia și copiii lor nu este impusă de legislație, ci decurge din alegerea făcută de către părinți.

În plus, Curtea a considerat că aceste articole nu sunt încălcate nici dacă sunt coroborate cu art. 14, deoarece dispozițiile legale incriminate au o justificare obiectivă și sunt proporționale cu interesul public urmărit, și anume de a menține unitatea lingvistică în interiorul celor două mari regiuni ale Belgiei, în cadrul cărora majoritatea populației nu vorbește decât una dintre cele două limbi. De asemenea, Curtea a constatat că textele incriminate privesc doar învățământul privat sau subvenționat de stat și că nimic nu împiedică organizarea unui învățământ liber, de expresie franceză.

A doua problemă se referă la existența unei încălcări a articolelor mai sus menționate în situația în care legile din 1963 prevăd retragerea în totalitate a subvențiilor în școlile provinciale, comunale și private, dacă în cadrul acestora erau create clase paralele cu cele în care învățământul se desfășura conform prevederilor legale, clase în care învățământul se derula total sau parțial în altă limbă.

Legislația vizată de prima problemă ridicată interzicea crearea sau funcționarea în regiunea flamandă a școlilor oficiale sau subvenționate ce ofereau și un învățământ în limba franceză. Legislația la care se referă a doua problemă merge mai departe: prin retragerea totală sau parțială a subvențiilor, aceasta face imposibil ca în această regiune o formă de învățământ în limba franceză să existe cu titlu accesoriu într-o școală olandeză subvenționată de către stat. Prin urmare, în ambele cazuri se urmărește același scop, protejarea omogenității lingvistice a regiunii.

Din aceste motive, Curtea a considerat că nici în acest caz nu sunt încălcate art. 8 din Convenție și art. 2 din Protocolul nr. 1, nici considerate izolat, nici coroborate cu art. 14 din Convenție. În opinia Curții, efectele acestei măsuri sunt doar de natură a evita existența în cadrul aceleiași școli a unei forme de învățământ subvenționate, respectiv a uneia nesubvenționate. Cu toate acestea, măsura luată nu aduce atingere libertății de a organiza, independent de învățământul subvenționat, un învățământ liber, de expresie franceză.

A treia problemă constatată în cauză privește existența unei violări a art. 2 din Protocolul nr. 1 și art. 8 din Convenție, luate izolat sau coroborate cu art. 14 din Convenție, în ceea ce privește statutul propriu al celor 6 comune, printre care și Kraainem, de la periferia capitalei

Bruxelles. În conformitate cu statutul acestor comune, învățământul preșcolar și primar se poate desfășura în limba franceză dacă aceasta este limba maternă sau uzuală a copilului, dacă șeful familiei locuiește în una dintre aceste 6 comune și dacă există o cerere în acest sens din partea a 16 șefi de familie. Limba principală de predare rămâne olandeza, dar predarea în a doua limbă națională este obligatorie în ciclul primar timp de 4 ore pe săptămână pentru clasa a doua și 8 ore pentru clasele a treia și a patra.

Sub acest aspect, Curtea a constatat că nu există o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1, deoarece acest statut nu conduce la un refuz al dreptului la educație astfel cum este garantat de Convenție. De asemenea, nici art. 8 din Convenție nu este încălcat, întrucât obligarea unui copil să studieze de o manieră aprofundată limba națională, chiar dacă nu este limba sa maternă, nu poate fi calificată ca o depersonalizare a acestuia și, mai mult, dacă părinții aleg ca acesta să își facă studiile într-o școală franceză din Bruxelles, această opțiune reiese din propria lor manifestare de voință, și nu dintr-o imixtiune a autorităților în viața privată și de familie a reclamanților.

În ceea ce privește coroborarea acestor articole cu art. 14, Curtea a constatat, din nou, că nu există discriminare în speță. Tocmai datorită numărului mare de francofoni ce locuiesc în aceste comune, legiuitorul a stabilit un regim derogator de la principiul teritorialității, iar acest regim se bazează pe criterii obiective și decurge din necesitatea asigurării unui interes public.

În cazul statutului propriu cu care sunt dotate Kraainem și celelalte 5 comune situate la periferia capitalei se ridică o nouă problemă, mai exact existența unei încălcări a articolelor anterior menționate raportat la faptul că legile din 1963 impun o condiție suplimentară copiilor din aceste comune pentru a studia într-o școală de limbă franceză, și anume ca părinții lor să locuiască în comunele respective. Cu toate acestea, clasele de limbă olandeză din aceste comune admit, în principiu, orice copil, indiferent de limba sa maternă sau uzuală și indiferent de reședința părinților, cea din urmă condiție a reședinței impunându-se în cazul unui singur grup lingvistic, al celui francez.

Astfel, în opinia Curții, o astfel de măsură nu respectă exigențele impuse de Convenție, întrucât dă naștere, în detrimentul unei anumite categorii de persoane, unor elemente de tratament discriminatoriu, fondat mai degrabă pe limba vorbită, și nu pe locul de reședință. Mai mult, situația creată de măsurile adoptate în aceste comune contrastează cu situația școlilor de limbă franceză din regiunea capitalei Bruxelles, accesul copiilor francofoni în aceste școli fiind permis indiferent de reședința părinților. În plus, Curtea a estimat că această condiție

suplimentară a reședinței nu răspunde unui interes de ordin administrativ sau financiar al instituțiilor de învățământ, ci a fost impusă, în cazul reclamanților, doar din considerente de ordin lingvistic.

Pe de altă parte, această măsură nu respectă nici condiția proporționalității între mijloacele folosite și scopul vizat, gravitatea încălcării dreptului la educație fiind cu atât mai evidentă în cazul copiilor ce locuiesc în comune în care nu există școli de profil francez.

Din aceste motive, Curtea a statuat în sensul existenței unei încălcări a primei fraze a art. 2 din Protocolul nr. 1 coroborată cu art. 14 din Convenție.

A cincea problemă existentă în cauză tratează o posibilă încălcare a celor trei articole în cazul reclamanților, având în vedere că atât legile din 1932, cât și cele din 1963 prevedeau ca sancțiune refuzul absolut de a autentifica certificatele de studii secundare efectuate fără respectarea prevederilor lingvistice în materie de învățământ.

Astfel, cum Belgia nu a adoptat sistemul bacalaureatului, la sfârșitul fiecărui ciclu de studii secundare instituțiile de învățământ eliberează elevilor certificate, specificând studiile efectuate și constatând reușita acestora. Certificatul eliberat la sfârșitul studiilor secundare atestă aptitudinea titularului de a urma cursuri de învățământ superior, dar acest certificat nu are valoare legală decât după omologarea sa de către un juriu care examinează conformitatea studiilor cu prevederile legale. Titularul unui certificat neomologat poate efectua studii superioare la o universitate și poate obține gradul universitar numit „științific”, dar nu poate obține un grad „legal” sau „academic”, acestea fiind de altfel singurele grade ce conferă acces la o serie de funcții și profesii: funcții administrative, profesii juridice, medicale etc. Pentru a accede totuși la aceste profesii, deținătorul certificatului neomologat poate susține un nou examen, în orice limbă aleasă de către acesta, în fața unui organ comun, denumit juriu central.

Sub aspectul acestei probleme, Curtea s-a pronunțat în sensul că prevederile legale ce refuză omologarea certificatelor, ca sancțiune pentru nerespectarea reglementărilor lingvistice, nu încalcă nici art. 2 din Protocolul nr. 1, întrucât persoana în cauză are posibilitatea de a susține un nou examen, într-o limbă la alegere și a cărei dificultate nu este una excesivă, și nici art. 8 din Convenție, neexistând nicio ipoteză în care susținerea unui nou examen în fața unui juriu central ar afecta dreptul la viață privată și de familie.

Rămâne de văzut însă dacă această sancțiune este sau nu conformă cu art. 2 din Protocolul nr. 1 coroborat cu art. 14 din Convenție. Din această perspectivă, Curtea a relevat în primul rând faptul că măsura adoptată de legiuitor urmărește un scop de interes public ce nu conține în sine niciun element de discriminare, acela de a favoriza

unitatea lingvistică în interiorul unei regiuni unilingve și de a promova, în rândul elevilor, cunoștințe aprofundate în limba uzuală a regiunii.

În ceea ce privește raportul de proporționalitate între măsura luată și scopul vizat, situația analizată creează anumite dificultăți. Astfel, titularii unor certificate neomologate care, din motive de ordin pur lingvistic, trebuie să susțină un nou examen se găsesc într-o situație mai puțin avantajoasă decât titularii unor certificate omologate. Cu toate acestea, inegalitatea de tratament rezultă dintr-o altă inegalitate, la rândul ei obiectivă, existentă între instituții de învățământ, după cum acestea respectă sau nu prevederile legale și după cum sunt sau nu supuse unei inspecții școlare.

Curtea a remarcat totuși că nu este exclus să existe ipoteze concrete care să pună în discuție raportul de proporționalitate, până în punctul în care să existe o discriminare. O astfel de situație ar fi cea a unui elev care a urmat doar la începutul studiilor secundare și doar pentru o perioadă scurtă o educație neconformă prevederilor legale, pentru ca ulterior să își continue studiile într-o unitate de învățământ în condiții legale. În acest caz, deși nu se poate vorbi de fraudă la lege, dispozițiile legale dezbătute ar împiedica totuși eliberarea unui certificat omologat.

Cum această ipoteză este însă una de excepție, neexistentă în speță și neinvocată de către reclamant, Curtea a estimat că nu există totuși o încălcare a dispozițiilor invocate.

6. Existența unei diferențe de tratament. Tratarea diferită a unor grupuri [cauza *Bulgakov c. Ucrainei*, Hotărârea din 11 septembrie 2007 (Secția a II-a) (cererea nr. 59894/00)]

Reclamantul, resortisant ucrainean născut în Belarus, o fostă regiune sovietică, a reclamat folosirea versiunii ucrainene a numelui său în ciuda faptului că a prezentat numeroase documente, printre care și certificatul de naștere, din care reiese că numele său este Dmitriy, și nu Dmytro, așa cum l-au transpus autoritățile ucrainene. Reclamantul arată că numele său, deși de origine rusă, moștenindu-l de la tatăl său, este unul acceptat de cultura ucraineană.

Art. 8 și art. 14. Curtea a subliniat că reclamantul a invocat încălcarea art. 14 în corelație cu art. 8 din Convenție. În acest sens, Guvernul ucrainean a arătat că nu poate fi vorba de discriminare, atâta timp cât toți cetățenii ucraineni sunt supuși aceluiași tratament. Reclamantul susține că ucrainizarea unui nume rus – „Dmitriy” – reprezintă o încălcare a art. 14 din Convenție.

Instanța a reiterat condițiile unei diferențe de tratament: scop legitim și obiectiv, precum și proporționalitate. Mai mult, Curtea a reamintit marja de apreciere pe care statele o au în acest domeniu și a admis că există practici, printre care și în Ucraina, în sensul transformării automate a unor nume străine, în așa fel încât să fie în acord cu cultura și tradiția locală, în acest caz ucraineană. Totuși, s-a reținut că reclamantul nu a invocat un prejudiciu personal, ci a invocat transformarea numelor în general. Datorită faptului că petentul nu a fost supus unei diferențe de tratament față de alte persoane aflate în aceeași situație, precum și a faptului că nu se poate face proba în sensul că o eventuală cerere de modificare a numelui pe cale administrativă ar fi respinsă, Curtea nu a reținut violarea art. 14 din Convenție.

Pe baza aceluiași raționament, s-a reținut că refuzul instanțelor naționale de a obliga autoritățile la emiterea unui nou pașaport nu reprezintă o ingerință inadmisibilă în viața privată a reclamatului (art. 8).

7. Existența unei diferențe de tratament în situația în care unele persoane beneficiază de acte de clemență ale statului [cauza *Kafkaris c. Ciprului*, Hotărârea din 12 februarie 2008 (Marea Cameră) (cererea nr. 21906/04)]

Reclamantul, condamnat de către Curtea de la Limassol în 1989 pentru trei infracțiuni de omor, se află în executarea pedepsei detențiunii pe viață. Acesta a fost plătit să comită o crimă și, declanșând materialul explozibil plasat strategic sub mașina victimei, împreună cu care se aflau și cei doi copii ai acesteia, a provocat decesul celor trei persoane. În cadrul procesului s-a pus problema interpretării sintagmei detențiune pe viață din Codul penal, pedeapsă convenită inculpatului. Mai precis, acuzarea întreba instanța dacă inculpatul ar fi pasibil de o condamnare la detențiune pe viață sau de o pedeapsă cu închisoarea pe o perioadă de 20 de ani, așa cum prevedea legislația internă. În hotărârea sa, instanța națională a dispus condamnarea inculpatului la închisoare pe viață.

În ziua încarcerării sale, reclamantul a primit de la autoritățile penitenciare o notificare scrisă, în care se indica drept dată de eliberare 16 iulie 2002. În dosarul său personal, se preciza în mod expres executarea unei pedepse de 20 de ani de închisoare, pedeapsă care ulterior a fost redusă la 15 ani, ca urmare a bunei purtări și a muncii asidue a reclamantului. Datorită săvârșirii unei abateri disciplinare, data eliberării petentului a fost amânată pentru 2 noiembrie 2002.

Dat fiind faptul că nu a fost eliberat la 2 noiembrie 2002, reclamantul, la 8 ianuarie 2004, a introdus o cerere în fața Curții Supreme,

contestând legalitatea detenției sale. Instanța supremă i-a respins cererea, atât în primă instanță, cât și în apel. Prin urmare, s-a adresat Curții Europene a Drepturilor Omului, reclamând încălcarea art. 3, art. 5, art. 7 și art. 14 din Convenție.

Art. 7. Mai întâi, după ce a constatat inexistența unei încălcări a art. 3 și art. 5 din Convenție, Curtea a admis parțial pretențiile acestuia referitor la existența unei încălcări a art. 7, mai precis a admis susținerile referitoare la calitatea deficitară a reglementărilor naționale aplicabile la momentul desfășurării evenimentelor. Curtea a respins însă celelalte argumente aduse de reclamant, referitor la impunerea retroactivă a unei pedepse mai grave decât cea impusă inițial, precum și la faptul că modificările aduse reglementărilor privitoare la activitatea penitenciarelor ar priva persoanele condamnate la detențiunea pe viață de posibilitatea grațierii pedepsei.

Art. 14. În ceea ce privește posibilitatea încălcării art. 14 din Convenție, reclamantul a susținut că este victima unui tratament discriminatoriu raportat la alți deținuți condamnați la aceeași pedeapsă. Mai întâi, a arătat că majoritatea celorlalți deținuți care primiseră aceeași pedeapsă au fost eliberați după 20 de ani de închisoare de către Președintele Republicii, de îndată ce au ispășit acest quantum. Mai precis, 9 deținuți au fost eliberați în 1993 și 4 între 1997 și 2005. În replică, Guvernul a indicat, pe de o parte, că reclamantul a fost tratat diferit față de cei 9 deținuți eliberați nu din motive care țin de caracteristici personale, ci din cauza naturii hotărârii instanței, în sensul în care aceștia fuseseră condamnați în fapt pe perioadă determinată, și nu pe viață, asemenea reclamantului. Pe de altă parte, Guvernul cipriot a arătat și că, dintre cei 4 deținuți menționați, doar 2 au primit ca pedeapsă închisoarea pe viață, contrar celor susținute de acesta.

Curtea a amintit părților că art. 14 din Convenție nu se bucură de o existență independentă, analizându-se întotdeauna coroborat cu alte dispoziții din Convenție și din protocoalele adiționale. În viziunea Curții, o diferență de tratament este discriminatorie în măsura în care nu își găsește nicio justificare obiectivă și rezonabilă.

Astfel, analizând primul motiv de discriminare invocat de reclamant, Curtea a arătat că toți condamnații la detențiune pe viață aduși în discuție au fost eliberați datorită puterii discreționare de care se bucură Președintele Republicii, putere care nu poate fi cenzurată, iar nu datorită unei norme legislative, astfel încât situația nu se încadrează în cele enunțate de art. 14. Totodată, în cazul reclamantului, spre deosebire de situația celor eliberați, instanța specificase în mod explicit în hotărâre modul de interpretare a sintagmei problematice, hotărând condamnarea inculpatului la pedeapsa închisorii pe viață.